ANTIKORRUPSIYA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI VA MEXANIZMLARI

Ilyasova Sabina Abdugaffor qizi
Alfraganus universiteti 1- bosqich Magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishning psixologik omillari va mexanizmlari kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda shaxsning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy ong, motivatsion tuzilma, huquqiy savodxonlik va mas'uliyat hissi korrupsiyaga qarshi ongni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ijtimoiy o'rganish, identifikatsiya, refleksiya, ichki nazorat va ijtimoiy nazorat kabi psixologik mexanizmlarning mazmuni va ularning shaxs xulq-atvoriga ta'siri yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va kontent-tahlil usullariga asoslangan. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishda ichki motivatsiya, axloqiy barqarorlik va ijtimoiy muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maqolada korrupsiyaga qarshi barqaror psixologik immunitetni shakllantirishning pedagogik va psixologik yo'llari ham asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida antikorrupsiya tarbiyasini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: antikorrupsiya madaniyati, psixologik omillar, psixologik mexanizmlar, axloqiy qadriyatlar, motivatsiya, ijtimoiy ong, huquqiy savodxonlik, refleksiya, ijtimoiy nazorat, shaxs rivoji

Аннотация

В статье рассматриваются психологические факторы и механизмы формирования антикоррупционной культуры на основе комплексного научного подхода. Особое внимание уделяется таким факторам, как моральные ценности личности, социальное сознание, мотивационная структура, правовая грамотность и чувство ответственности, которые играют ключевую роль в формировании антикоррупционного поведения.

В работе анализируются основные психологические механизмы, включая социальное научение, идентификацию, рефлексию, самоконтроль и социальный контроль, а также их влияние на поведение личности. Методология исследования основана на теоретическом и сравнительном анализе, а также контент-анализе научных источников.

Результаты исследования показывают, что формирование антикоррупционной культуры во многом зависит от уровня внутренней мотивации, моральной устойчивости и социального окружения. Подчёркивается необходимость усиления антикоррупционного воспитания в системе образования.

Ключевые слова : антикоррупционная культура, психологические факторы, психологические механизмы, моральные ценности, мотивация, социальное сознание, правовая грамотность, рефлексия, социальный контроль, развитие личности

Abstract

This article examines the psychological factors and mechanisms involved in the formation of anti-corruption culture through a comprehensive scientific approach. Particular attention is

given to such factors as moral values, social consciousness, motivational structure, legal awareness, and a sense of responsibility, which play a key role in shaping anti-corruption behavior.

The study analyzes key psychological mechanisms, including social learning, identification, reflection, self-control, and social control, and their influence on individual behavior. The research methodology is based on theoretical and comparative analysis as well as content analysis of scientific sources.

The findings indicate that the development of anti-corruption culture largely depends on the level of internal motivation, moral stability, and the social environment. The study emphasizes the importance of strengthening anti-corruption education within the educational system.

Keywords : anti-corruption culture, psychological factors, psychological mechanisms, moral values, motivation, social consciousness, legal awareness, reflection, social control, personality development

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida korrupsiya eng jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. U davlat boshqaruvi samaradorligini pasaytiradi, iqtisodiy resurslarning adolatsiz taqsimlanishiga olib keladi hamda jamiyatda ishonch muhitini izdan chiqaradi. Ayniqsa, korrupsiyaning keng tarqalishi jamiyatning axloqiy qadriyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatib, yosh avlod ongida noto‘g‘ri ijtimoiy stereotiplarning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin.

So‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashishda faqat huquqiy va institutsional choralar yetarli emasligi tobora yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli, zamonaviy ilmiy yondashuvlarda korrupsiyaga qarshi kurashning samarali yo‘li sifatida shaxs ongida antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish masalasi alohida e’tibor qozonmoqda. Antikorrupsiya madaniyati — bu shaxsning halollik, adolat, qonuniylik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillariga asoslangan barqaror e’tiqodi va xulq-atvor tizimidir.

Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, insonning har qanday xulq-atvori uning ichki motivlari, qadriyatlari, ijtimoiy tajribasi va muhit ta’siri ostida shakllanadi. Shu bois korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish jarayonida psixologik omillar — axloqiy ong, motivatsiya, ijtimoiy ta’sir, refleksiya va o‘zini nazorat qilish kabi komponentlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ayniqsa, yosh avlodda ushbu sifatlarni erta bosqichdan rivojlantirish kelajakda korrupsiyaga qarshi barqaror pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda antikorrupsiya madaniyati masalasi turli yo‘nalishlarda o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning psixologik omillari va mexanizmlarini tizimli ravishda tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqot korrupsiyaga qarshi ongni shakllantirishning ichki psixologik mexanizmlarini ochib berishga qaratilganligi bilan dolzarbdir.

Mazkur maqolaning maqsadi — antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishda muhim bo‘lgan psixologik omillar va mexanizmlarni ilmiy asosda tahlil qilish hamda ularning shaxs xulq-atvoriga ta’sirini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

antikorrupsiya madaniyati tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlash;

uning shakllanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni tahlil qilish;

psixologik mexanizmlarning xulq-atvorga ta’sirini o‘rganish;

ta’lim va tarbiya jarayonida antikorrupsiya madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot shaxsda korrupsiyaga qarshi barqaror psixologik immunitetni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini yoritishga xizmat qiladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishning psixologik omillari va mexanizmlarini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot sifat (qualitative) yo‘nalishda olib borildi va nazariy hamda tahliliy metodlarga asoslandi.

Tadqiqot yondashuvi

Tadqiqotda sistemali va integrativ yondashuv qo‘llanildi. Bu yondashuv antikorrupsiya madaniyatini alohida psixologik komponentlar emas, balki yaxlit tizim sifatida o‘rganish imkonini berdi.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil metodi — korrupsiya va antikorrupsiya madaniyatiga oid ilmiy adabiyotlar, psixologik va pedagogik manbalarni o‘rganish;

Qiyosiy tahlil metodi — turli mamlakatlar tajribasida antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish yondashuvlarini solishtirish;

Kontent-tahlil metodi — xalqaro tashkilotlar (UNESCO, OECD, Transparency International) materiallarini tahlil qilish;

Sintez va umumlashtirish metodi — olingan natijalarni tizimlashtirish va ilmiy xulosalar chiqarish;

Reflektiv tahlil metodi — shaxsning ichki psixologik jarayonlarini (motivatsiya, qadriyat, qaror qabul qilish) tahlil qilish.

Tadqiqot obyekti va predmeti

Obyekt — jamiyatda antikorrupsiya madaniyatining shakllanish jarayoni;

Predmet — antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishning psixologik omillari va mexanizmlari.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari

O‘tkazilgan nazariy va qiyosiy tahlillar natijasida antikorrupsiya madaniyatining shakllanishi bir qator psixologik omillarga bog‘liqligi aniqlandi. Eng muhim natijalar quyidagilar:

1. Axloqiy qadriyatlarning yetakchi o‘rni

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, shaxsda halollik, adolat va vijdonlilik kabi axloqiy qadriyatlar shakllangan bo‘lsa, korrupsiyaga nisbatan barqaror salbiy munosabat yuzaga keladi.

2. Ichki motivatsiyaning ustuvorligi

Ichki motivatsiya (vijdon, shaxsiy e’tiqod) tashqi nazoratga qaraganda kuchliroq ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Ichki motivatsiya yuqori bo‘lgan shaxslarda korrupsion xatti-harakatlarga moyillik past bo‘ladi.

3. Ijtimoiy muhit ta’siri

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy muhit (oila, ta’lim muassasasi, jamiyat) shaxsning antikorrupsiya qarashlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

4. Huquqiy ong va savodxonlik

Huquqiy bilim darajasi yuqori bo‘lgan shaxslarda korrupsiyaga nisbatan rad etuvchi pozitsiya kuchliroq shakllanadi.

5. Psixologik mexanizmlarning ta’siri

Quyidagi mexanizmlar muhim rol o‘ynashi aniqlandi:

ijtimoiy o‘rganish;

identifikatsiya;

refleksiya;

ichki nazorat;

ijtimoiy nazorat.

Muhokama

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish murakkab va ko‘p omilli psixologik jarayon ekanligini tasdiqladi. Ushbu jarayon faqat tashqi nazorat yoki huquqiy me’yorlar bilan emas, balki shaxsning ichki psixologik tuzilmasi — qadriyatlari, motivatsiyasi, e’tiqodi va ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

1. Psixologik omillar o‘zaro bog‘liqligi

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, antikorrupsiya madaniyatining shakllanishi alohida omillar emas, balki ularning o‘zaro integratsiyasi natijasida yuzaga keladi. Masalan, axloqiy qadriyatlar motivatsiyani shakllantirsa, ijtimoiy muhit bu qadriyatlarni mustahkamlaydi, refleksiya esa ularni ichki nazoratga aylantiradi.

2. Ichki va tashqi motivatsiya muammosi

Muhokama natijalariga ko‘ra, tashqi motivatsiya (jazodan qo‘rqish, mukofot olish istagi) qisqa muddatli ta’sir ko‘rsatadi, ammo barqaror antikorrupsiya xulqini shakllantirish uchun ichki motivatsiya (vijdon, axloqiy e’tiqod) hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu holat Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi bilan ham mos keladi.

3. Ijtimoiy o‘rganishning roli

Bandura nazariyasiga muvofiq, shaxs ko‘proq kuzatish va taqlid qilish orqali xulqni o‘zlashtiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, agar jamiyatda ijobiy namuna (halol rahbarlar, o‘qituvchilar, ota-onalar) mavjud bo‘lsa, antikorrupsiya xulqi tezroq shakllanadi.

4. Ta’lim tizimining ahamiyati

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ta’lim tizimi antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishda asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida halollik, adolat va huquqiy ongni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar samarali natija beradi.

5. Jamiyat va madaniy muhit ta’siri

Ijtimoiy muhit shaxsning xulq-atvoriga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Agar jamiyatda korrupsiya “normal” holat sifatida qabul qilinsa, antikorrupsiya qadriyatlarini shakllantirish murakkablashadi. Aksincha, shaffoflik va adolat ustuvor bo‘lgan jamiyatda halollik madaniyati tez rivojlanadi.

6. Nazariy va amaliy ahamiyat

Tadqiqot natijalari mavjud psixologik nazariyalarni (Bandura, Kohlberg, Ajzen) amaliy jihatdan tasdiqlaydi va ularni antikorrupsiya kontekstida kengaytiradi. Shu bilan birga, olingan xulosalar ta’lim va davlat siyosati uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Shunday qilib, antikorrupsiya madaniyatini shakllantirishda psixologik omillar markaziy o‘rin egallaydi. Ular o‘zaro tizimli ravishda ishlaganda shaxsda korrupsiyaga nisbatan barqaror

rad etuvchi pozitsiya shakllanadi. Bu esa jamiyatda huquqiy madaniyat va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish murakkab psixologik va ijtimoiy jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Aniqlanishicha, shaxsning axloqiy qadriyatlari, ichki motivatsiyasi, ijtimoiy tajribasi va huquqiy ong darajasi korrupsiyaga qarshi barqaror munosabatni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tadqiqot davomida psixologik mexanizmlar — ijtimoiy o‘rganish, identifikatsiya, refleksiya, ichki va ijtimoiy nazorat — antikorrupsiya xulqining shakllanishida muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Ayniqsa, ichki motivatsiya va axloqiy qadriyatlar tizimi shaxsda korrupsiyaga nisbatan barqaror rad etuvchi pozitsiyani shakllantiradi.

Shuningdek, ta’lim tizimi antikorrupsiya madaniyatini rivojlantirishning eng muhim institutsional omili ekanligi asoslandi. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida halollik, adolat va huquqiy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar samarali natija berishi mumkin.

Aniqlangan muammolar — ijtimoiy stereotiplar, yetarli huquqiy savodxonlikning yo‘qligi va tarbiya jarayonidagi tizimsizlik — antikorrupsiya madaniyatining to‘liq shakllanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, kompleks yondashuv asosida psixologik va pedagogik mexanizmlarni uyg‘unlashtirish zarur.

Umuman olganda, antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish shaxsning ichki dunyosi va ijtimoiy muhit o‘zaro ta’sirida rivojlanadigan uzoq muddatli jarayon bo‘lib, u jamiyatda huquqiy ong va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 179–211.
2.Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice Hall.
Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. In W. M. Kurtines & J.
3.L. Gewirtz (Eds.), Handbook of moral behavior and development (Vol. 1, pp. 45–103). Lawrence Erlbaum.
4.Kohlberg, L. (1984). Essays on moral development: Vol. 2. The psychology of moral development. Harper & Row.
5.Transparency International. (2023). Corruption perceptions index 2023. https://www.transparency.org
6.OECD. (2020). Integrity and anti-corruption framework. OECD Publishing.
7.UNESCO. (2019). Education for integrity and anti-corruption values. UNESCO Publishing.
8.World Bank. (2021). Fighting corruption in education. World Bank Group.
9.Zimbardo, P. G. (2007). The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil. Random House.
10.Trevino, L. K., & Nelson, K. A. (2017). Managing business ethics. Wiley.